

Супруновський А. І.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО – ДИНАМІЧНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Анотація. З урахування сучасних реалій суспільно-політичного розвитку України, виявлено та охарактеризовано тенденції розвитку міграційного права України. Визначено фактори, які впливають на розвиток цієї нової галузі права. Доведено, що за сучасних умов міграційне право є однією з найдинамічніших галузей права у системі права України. Вказано на важливість швидкого реагування юридичною наукою на зміни, які відбуваються у міграційній сфері не тільки в Україні, а й на міжнародному рівні.

Ключові слова: міграція, міграційне право, міграційні відносини, міграційна криза, вимушені переселенці, внутрішньо переміщені особи.

Постановка проблеми. Новітній період розбудови української державності є вкрай драматичним. Анексія Криму та збройний конфлікт на Сході України викликали величезні зміни у соціально-економічному та політичному становищі, опосередкували значні зміни як в Україні, так і за її межами. Понад мільйон громадян України покинули місця постійного проживання на сході України та переселилися в інші регіони країни чи взагалі за її межі. За даними Міністерства соціальної політики України на початок березня 2017 р., взято на облік 1 622 835 переселенців із Донбасу і Криму [1]. Майже такі дані щодо вимушених переселенців в Україні містяться у звіті програми ООН із людського розвитку у 2016 р. Міграційна криза спостерігається не тільки в Україні, але й у Європі. Це обумовлює необхідність здійснення активних наукових досліджень міграційних процесів та їх наслідків, у тому числі правовою наукою, з урахуванням негативних тенденцій суспільного розвитку в даній сфері.

У зв'язку з активізацією і зростанням інтеграційних процесів між державами актуалізуються питання появи нових галузей права, що пов'язано, перш за все, з розширенням кола об'єктів правового регулювання. Оскільки міграція населення, набуваючи небачених раніше масштабів, досить швидко змінює реальну картину світу, великого значення набуває вивчення та осмислення цього явища, його прогнозування та оптимізації як на рівні окремих держав, так і міждержавних утворень. Це повною мірою стосується й України.

За останні десятиліття міграційне право України еволюціонувало, що було пов'язано з розвитком міграції як явища.

Для України європейський вибір України на сьогоднішній день є пріоритетним і визначальним напрямом внутрішньої і зовнішньої політики. У 2014 р. між Україною та ЄС було підписано Угоду про асоціацію. У травні 2017 р. між Україною та Європейським Союзом запроваджено безвізовий режим.

В останні роки в Україні з'явилася така категорія громадян, як «внутрішньо переміщені особи». З метою урегулювання їх правового статусу було розроблено й прийнято ряд нормативно-правових актів. Так, у 2014 р. було прийнято ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2], у якому встановлюються гарантії дотримання їх прав, свобод

та законних інтересів. У статті 1 цього закону надано визначення цієї категорії громадян України: «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру». Також законом визначено державний механізм із забезпечення прав вимушених переселенців: Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

У 2015 р. було прийнято Комплексну державну програму з підтримки переселенців [3], у якій одним із завдань на 2016-2017 рр. визначено забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Таке розширення об'єктів правового регулювання обумовлене виникненням на сучасному етапі розвитку суспільства нових відносин, які через свою соціальну значущість повинні бути врегульовані правом. Наявність публічного інтересу й обумовлює появу нормативних актів, що регулюють такі відносини [4].

Міграційне право – це система юридичних норм, регулюючих міграційні стосунки, які виникають внаслідок в'їзду до країни, виїзду з країни, перебування або проживання на її території. У формуванні міграційного права як заходи свободи і справедливості, як і системи норм, провідну роль відіграють діючі такі правові принципи, як «свобода пересування і вибору місця перебування і проживання», «законність перебування і проживання», «реєстрація по місцю перебування і проживання».

Безумовно, предмет цього права виходить із поняття міграції фізичних осіб як комплексу суспільних відносин. Водночас зміст понять «міграція фізичних осіб» та «міграційні процеси» повністю не збігається. Міграція містить статичний елемент і є добровільним свідомим територіальним переміщенням фізичної особи, пов'язаним зі зміною її статусу, а міграційні процеси як динамічний елемент відображають ознаки міграційних відносин, а також розвиток залежних від них наслідків, тобто друге є частиною першого. Без усвідомлення цієї відмінності не можна виокремити властивості та якості суб'єктів міграційних відносин.

Визначення міграції та міграційного права дають соціологи, політологи, існує демографічне визначення, однак на законодавчому рівні це питання не має закріплення. Термін «міграція» походить від латинського слова *migratio*, що означає переміщення, переселення. Соціологічний словник визначає міграцію як географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузкому або ширшому географічному просторі. Схоже тлумачення міститься і в демографічному ен-

циклопедичному словнику: «Міграція населення – переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час» [5]. А. Хомра під міграцією населення розуміє «територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання» [6].

Як бачимо, у цих (та й багатьох інших) визначеннях не беруться до уваги короткотермінові міграції та не зазначається, на який саме період потрібно змінити місце проживання, аби ця зміна вважалася міграцією.

Юридична енциклопедія наступним чином трактує поняття міграції: «Міграція – переселення, переміщення населення: всередині країни – внутрішня міграція населення, з однієї країни до іншої – зовнішня міграція населення» [7]. А. Романюк говорить про офіційну та нелегальну форми міграції: офіційна – коли людина змінює місце свого постійного проживання, включаючи і переїзд на постійне проживання за кордон, на підставі офіційного дозволу сторони, яка приймає; нелегальна міграція – коли такого дозволу немає [8]. М. Пулен розглядає міграцію у просторовому й часовому вимірах. З точки зору просторового виміру, «міжнародна міграція – це зміна країни звичного місця проживання», тобто місце виїзду та в'їзду – дві різні країни, а в ході міграції перетинається, як мінімум, один кордон. Часовий критерій пов'язаний із визначенням звичного місця проживання індивіда, для чого встановлюється тривалість та причини проживання у відповідному місці [9]. Суттєвим недоліком цього визначення є те, що воно стосується винятково міжнародної міграції.

Базові норми міграційного права України покликані впровадити однорідні суспільні відносини, що виникають у сфері міграції фізичних осіб. До них належать положення, які, зокрема, регулюють:

- процеси пересування як усередині держави, так і за її межами;

- зміну й усі елементи переходу статусу мігранта з одного в інший у процесі міграції, гарантії здійснення прав і свобод мігрантів, їх юридичну відповідальність;

- діяльність держави щодо утвердження й забезпечення наданого нормативно-правовими актами різним категоріям мігрантів юридичного статусу [10].

Ядром предмета міграційного права України є міграційні процеси, з якими нерозривно пов'язані відносини з встановленням і реалізацією статусів різних категорій мігрантів, котрим необхідно за допомогою юридичних засобів відкривати простір для самореалізації.

Значається, що «міграційне право» з'ясовує сутність міграційних процесів у сучасному світі, звичайно у правовому контексті, класифікує мігрантів та міграцію, розкриває сутність термінологічного інструментарію. Також в ній розглядаються питання соціального та правового регулювання міграції, управління міграційними процесами, розкривається сутність світового, європейського та регіонального досвіду розв'язання міграційних проблем [11].

Необхідно врахувати й те, що чимало норм міграційного права України, особливо у сфері імміграції, стосується питань процесуального характеру, тобто правового регулювання порядку проходження міграційних справ. Тому в багатьох випадках його можна кваліфікувати і як процесуальне право.

Отже, міграційне право України можна визначити як сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з міграційними процесами фізичних осіб, визначен-

ням правового статусу мігранта в результаті свободи пересування, а також закріплення гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження й забезпечення статусу різних категорій мігрантів.

Серед останніх наукових розробок, які є основою доктринальних розробок міграційного права як нової галузі права України, необхідно виділити декілька монографій та дисертацій. Так, у монографії С. В. Максименка «Міграційна політика сучасної держави (концептуально-правовий аналіз)» [12]. досліджуються адміністративні, конституційні і міжнародні правові аспекти становлення і розвитку державної політики у сфері міграції, з урахуванням ситуації і суттєвих змін у системі міжнародних відносин, зумовлених тенденціями глобалізації. Також надано характеристику національного і міжнародного правового регулювання міграційних прав та свобод.

Значний інтерес представляє також монографія О. В. Негодченка та О. І. Савенка «Адміністративні делікти у сфері міграції» [13], у якій досліджено особливості адміністративно-правового регулювання та суб'єктів адміністративно-деліктних відносин у сфері міграції. Автори прагнули також зорієнтувати у великій кількості міжнародних і внутрідержавних актів у сфері міграції, правових документах, приписи яких мають безпосереднє значення для забезпечення прав свобод мігрантів органами внутрішніх справ.

Цікавим та заслуговуючим на увагу є навчальний посібник за авторством О. А. Малиновської «Міграція та міграційна політика» [14] та монографічне дослідження «Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації» [15].

На основі компаративістського аналізу міграційно-правову політику сучасної держави досліджено у дисертації Т. Ю. Цуркан «Правова політика сучасної держави у сфері міграції: теоретико-компаративістське дослідження» [16]. Автором враховано глобальні зміни у міграційній обстановці та міжнародний і національний досвід країн світу у врегулюванні міграційних відносин.

У дисертаційному дослідженні Н. П. Тиндика на тему «Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні» [17] на засадах адміністративного права розкрито розуміння сутності міграційних процесів, притаманних їм закономірностей, детально проаналізовано ситуацію, характеристики найважливіших міграційних потоків, серед яких: імміграція, трудова міграція, нелегальна міграція. Обґрунтовано адміністративно-юрисдикційну діяльність щодо забезпечення міграційного процесу в Україні та показано міграційну політику держави через призму забезпечення національної безпеки.

Заслуговує на увагу праця І. П. Ольшанської «Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації» [18], у якій проблематика міграційних процесів розглянута у контексті аналізу трансформаційних процесів міжнародної міграції людських ресурсів за умов глобалізації.

У контексті посилення євроінтеграційних процесів представляє безумовний інтерес дисертаційне дослідження Т. О. Гнятков, в якій охарактеризовано міграційну політику України у її відповідності до практики Європейського Союзу [19].

Розробкою проблем правового регулювання міграційних процесів займався й автор даної статті. У 2011 р. було захищено дисертацію «Міграційне право в системі права України» [20]. Свідченням утвердження міграційного права як науки, як навчальної дисципліни є вихід у світ підручників з міграційного права [21; 22].

Слід зазначити, що розглянуті наукові роботи та література навчального та навчально-методичного характеру значно розширюють межі вивчення міграції, здатні забезпечити високий ступінь достовірності одержуваних результатів дослідження, а також дозволяють формулювати необхідні висновки і рекомендації, пов'язані з раціональними вирішеннями її проблем в інтересах суспільства.

Висновки. Упродовж останніх десятиліть міграція набула рис глобальної проблеми сучасності, що тісно пов'язана з питаннями внутрішньої та зовнішньої безпеки держав і потребує широкомасштабного міжнародного співробітництва щодо регулювання усіх аспектів даного явища. Міграційні переміщення в усі часи виступали своєрідним індикатором реагування населення на зміни, що відбуваються в економічному, політичному та соціальному житті будь-якого суспільства. Але останні події в історії нашої держави вимагають по-новому поглянути на цю проблему, яка повинна розглядатися не тільки як переміщення людей, а й як складний соціальний і політичний процес, що торкається багатьох сторін життєдіяльності суспільства. Отже, існує нагальна потреба аналізу проблематики міграції людських ресурсів та її наслідків, в тому числі правовою наукою, є необхідність ґрунтовного дослідження зазначених процесів, з урахуванням негативних тенденцій суспільного розвитку в даній сфері.

Література:

1. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс] / Офіс веб-сайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12645.html>.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. // ВВР України. – 2015. – № 1. – Ст. 1.
3. Комплексна державна програма з підтримки переселенців : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 № 1094 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 2. – Ст. 76.
4. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / И. И. Лукашук. – М. : Спарк, 2000. – 261 с.
5. Демографический энциклопедический словарь / под ред. Д. И. Валентей. - М.: Советская энциклопедия, 1985.
6. Хомра А. У. Воспроизводство населения (территориально- организационный аспект) / А. У. Хомра – К. : Наукова думка, 1990. – 195 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
8. Романюк М. Міграції населення України / М. Романюк // Економіка України. – 1999. – № 9. – С. 42-43.
9. Сови А. Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населений / пер. с франц. Ф. Р. Окуневой. - М.: Прогресс, 1977. – 520 с.
10. Тоцкий Н. Н. Введение в международное право: учеб. пособие / Н. Н. Тоцкий ; под ред. Н. А. Михалева. – М. : Междунар. отношения, 2003. – 400 с.
11. Бортник В. А. Навчальна програма дисципліни «Міграційне право» / В. А. Бортник. – К. : ДП Персонал, 2012. – 23 с.
12. Максименко С. В. Миграционная политика современного государства (концептуально-правовой анализ) / С. В. Максименко. – О. : Астропринт, 2009. – 464 с.
13. Негодченко О. В. Адміністративні делікти у сфері міграції : монографія / О. В. Негодченко, О. І. Савченко. – Дніпропетровськ : Ліра, 2009. – 312 с.
14. Малиновська О. А. Міграція та міграційна політика : навч. посіб. для студ. вищ. закл. / О. А. Малиновська ; Київ. ун-т права НАН України, Центр політол., гума-

ніт. та приклад. дослідж. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.

15. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. ; [наук. ред. У. Я. Садова]. – Л. : [б. в.], 2011. – 526.
16. Цуркан Т. Ю. Правова політика сучасної держави у сфері міграції: теоретико-компаративістське дослідження : дисс. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 / Цуркан Тетяна Юріївна. – О., 2010. – 208 с.
17. Тиндик Н. П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Н.П. Тиндик. – Ірпінь, 2009. – 40 с.
18. Ольшевські І. П. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.02 / І.П. Ольшевська. – К., 2007. – 20 с.
19. Гнятюк Т. О. Міграційна політика України у її відповідності до практики Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.05 / Гнятюк Тетяна Олегівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К., 2013. – 16 с.
20. Супруновський А. І. Міграційне право в системі права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Супруновський Андрій Іванович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О., 2011. – 195 с.
21. Михайлишин І. В. Міграційне право України : навч. посіб. / І. В. Михайлишин, П. А. Трачук ; Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Патент, 2014. – 350 с.
22. Наливайко Л. Р. Міграційне право : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Степаненко К. В. ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Київ : Хай-Тек Прес, 2014. – 255 с.

Супруновський А. І. Миграционное право – динамично развивающаяся отрасль украинского права (основные тенденции развития)

Аннотация. С учетом современных реалий общественно-политического развития Украины, выявлены и охарактеризованы тенденции развития миграционного права Украины. Определены факторы, влияющие на развитие этой новой отрасли права. Доказано, что в современных условиях миграционное право является одной из самых динамичных отраслей права в системе права Украины. Указано на важность быстрого реагирования юридической наукой на изменения, которые происходят в миграционной сфере не только в Украине, но и на международном уровне.

Ключевые слова: миграция, миграционное право, миграционные отношения, миграционный кризис, вынужденные переселенцы, внутренне перемещенные лица.

Suprunovsky A. Migration law as a dynamic branch of Ukrainian law (main development trends)

Summary. Taking into account modern realities of social and political development of Ukraine, the tendencies of development of the migration law of Ukraine are revealed and characterized. The factors influencing the development of this new branch of law are determined. It is proved that in modern conditions migration law is one of the most dynamic branches of law in the system of law of Ukraine. It is pointed out the importance of rapid reaction by legal science to changes that occur in the migration sphere not only in Ukraine, but also at the international level.

Key words: migration, migration law, migration relations, migration crisis, forced migrants, internally displaced persons.